

Aukštesniųjų klasių mokinių dorovinės kultūros raiškos tendencijos

Arvydas Girdzijauskas

Klaipėdos universiteto doktorantas,
Klaipėdos Vydūno vidurinės mokyklos direktorius,
muzikos mokytojas ekspertas
Tiltų g. 27–6, LT-91249 Klaipėda
El. paštas: arvydas.girdzijauskas@gmail.com

Straipsnyje analizuojami dorovinės kultūros raiškos ypatumai. Remiantis aukštesniųjų klasių dorovinės kultūros raiškos tyrimu, atskleidžiami jos pažintinio – vertinamojo, emocinio, sprendimų priėmimo ir praktinio – kūrybinio komponentų raiškos ypatumai. Aptariamas dorovinės kultūros ir mokinių lyties, mokymosi pažangumo ryšys.

Pagrindiniai žodžiai: dorovinė kultūra, dorovinės vertybės, doroviniai vertinimai, apsisprendimai, dorovinis elgesys.

Įvadas

Švietimo reforma, prasidėjusi su mūsų valstybės atgimimu, praturtino ugdymo sampratą humanistinėmis ir kultūrinėmis idėjomis. Nors šias idėjas gana greitai užgožė kitos iniciatyvos, kaip: mokyklų tinklo pertvarka, renovacija, mokyklų tobulinimo programa, tačiau jos išliko suformuluotos kai kuriuose švietimo dokumentuose, teoretikų darbuose. Antai Švietimo įstatymas (2003) vienu iš švietimo tikslų nurodo gebėjimą perteikti asmeniui tautinės ir etninės kultūros pagrindus, Europos ir pasaulio humanistinės kultūros tradicijas ir vertybes, laiduoti sąlygas asmens brandžiai tautinei savimonei, dorovinei, estetinei, mokslinei kultūrai, pasaulėžiūrai formuotis, taip pat garantuoti tautos, krašto kultūros tęstinumą, jos tapatybės iš-

saugojimą, nuolatinį jos vertybių kūrimą, puoselėti krašto atvirumą ir dialogiškumą. Edukologinėje literatūroje taip pat pabrėžiama, kad ugdymo problemos neatskiriamos nuo kultūros problemų. „Ugdome žmogų gyventi kultūroje, ją tęsti ir kurti. Žmogus yra kultūros subjektas ir kartu objektas. Todėl pedagogikos mokslas negali nesiremti dviem gretimom mokslo sritim: psichologija ir šiandien taip išaugusia kultūrologija, dar vadinama kultūrine antropologija“ – pastebi M. Lukšienė (1993, p. 29).

Be abejo, šios idėjos pratęsia XX a. pradžios Lietuvos filosofų mintis apie kultūrą ir kultūrinį ugdymą. Vydūnas (1990) buvo įsitikinęs, kad kultūra – žmogiškojo prado įsigalėjimas mums žinomame pasaulyje, o S. Šalkauskis (1990) kultūros sampra-

toje skyrė dorovinę, estetinę bei mokslinę kultūrą, kiekvienoje jų išskirdamas grindžiamąją ir baigiamąją formas. Kartu jis kėlė mintį, kad galutinė ugdymo forma ir rezultatas – ne žinios ar įgūdžiai, bet dora. Tačiau ir šiandien šios idėjos nėra įsitvirtinusios ugdymo praktikoje. Netgi, atvirkščiai, – įvairių sričių tyrėjai pabrėžia visuomenės vartotojiškumą, taip pat ir jaunimo, vertybinę krizę, nutolinimą nuo idealų (Aramavičiūtė, 2005, Grigas, 2002; Kuzmickas, 2001; Taylor, 1996). Tai įrodo, kad išliko kultūrinio ugdymo aktualumas, juolab šiuo metu ugdomas žmogus turės ne tik išsaugoti Lietuvos kultūrą, bet ir perduoti ją kitoms kartoms.

Ypač aktuali išlieka dorovinės kultūros ugdymo problema. Dorovinė kultūra – sudėtingas daugiamatis fenomenas, neatsiejamas nuo dabartinį laikotarpį atitinkančios dorovės raiškos tendencijų. Šio laikotarpio dorovės tyrėjai pripažįsta, kad gyvename pliuralistinėje visuomenėje, kurioje individo doroviniai sprendimai ir individualios vertybės reiškia ne mažiau nei tradicinės bendruomenės dorovinės nuostatos ir papročiai. Pareigos moralė keičiasi į aspiracinę moralę, pagrįstą utilitaristinėmis vertybėmis ir identitetu (Nissan, 2000). Vis silpnesnės pozicijos atitinka visuomenines ir institucines vertybes.

Tad pastaruoju metu, siekiant ugdyti asmens dorovinę kultūrą, svarbu atsižvelgti į besikeičiančią dorovinio ugdymo situaciją, kurioje dominuoja pliuralistinės nuostatos, vis labiau išgali individualios vertybės, didesnis dėmesys kreipiamas į savivoką, identitetą, taip pat ir į dorovinę vaizduotę, sugebėjimą vertinti. Neatsitiktinai dorovinio ugdymo tyrinėjimai pasaulyje ir

Lietuvoje stengiasi koncentruotis į šias dorovines problemas, išskylančias pliuralistinėje visuomenėje. Šiame kultūriniame ir doroviniame kontekste aktualu stiprinti dorovės ir kultūros sąsajas. Tačiau dorovinė kultūra šiuolaikinėje edukologijoje nėra plačiai nagrinėjama.

Todėl *tyrimo objektu* pasirinkta aukštesniųjų klasių mokinių dorovinė kultūra.

Tyrimo tikslas – atskleisti aukštesniųjų klasių mokinių dorovinės kultūros raiškos tendencijas.

Šio straipsnio tikslas – atskleisti aukštesniųjų klasių mokinių dorovinės kultūros raiškos tendencijas ir jų priklausomybę, siejamą su mokinių lytimi ir pažangumu.

Straipsnio uždaviniai: 1) išryškinti dorovinės kultūros pažintinio – vertinamojo komponento lygmens ypatumus; 2) apibūdinti dorovinės kultūros emocinį ir sprendimų priėmimo lygmenį; 3) nusakyti dorovinės kultūros praktinio komponento lygmens ypatybes.

Tyrimo metodai. Tiriant aukštesniųjų klasių mokinių dorovinės kultūros pažintinį – vertinamąjį komponentą, buvo panaudota: *dorovinių vertybių aprašas*, kuriuo remiantis siekta analizuoti dorovinių vertybių ir jų apraiškų pripažinimo laipsnį ir jų prasmės pagrindimo argumentacijos gilumą, ir *kultūringo žmogaus elgesio aprašas*, kuriuo norėta išsiaiškinti atskirų vertybių apraiškų, išreiškiančių jų turinį, pripažinimo laipsnį. Taip pat buvo taikomas *situacijų metodas*, kurio paskirtis – iširti tiriamųjų gebėjimą vertinti dorovinio elgesio pagrįstumą ir kontekstą.

Tiriant emocinį komponentą, panaudotas modifikuotas *B. Dodonovo emocinio kryptingumo testas*, padėjęs apibūdinti

aukštesniųjų klasių mokinių emocinių išgyvenimų kryptingumą, ir *J. Haidto neigiamų dorovinių emocijų aprašas* – nustatyti neigiamų dorovinių išgyvenimų poveikimo stiprumą.

Analizuojant sprendimų priėmimo komponentą, buvo naudotas *apsisprendimus pagrindžiančių argumentų aprašas*, įgalinęs atskleisti dorovinių apsisprendimų savarankiškumo ir sąmoningumo lygį.

Analizuojant praktinį – kūrybinį komponentą tirtas mokinių elgesys, kaip jų dorovinės kultūros dimensija. Tuo tikslu pasinaudota *elgesio aprašu*, kuris padėjo nustatyti, kokios dorovinės vertybės yra prakiškai įkūnijamos sukaikus vyresniam mokykliniam amžiui. Analizuojant elgesio motyvus panaudotas *elgesio motyvų aprašas*, leidęs išsiaiškinti aukštesniųjų klasių mokinių elgesio motyvų hierarchiškumą.

Statistiniams tyrimo duomenims apdoroti buvo naudota SPSS programinė įranga (13 versija), taikyti šie statistinės analizės metodai: *veiksnių analizė, skalės vienalytiškumo (Chronbach alpha) tyrimas, procentinio rango skaičiavimas, Chi kvadrato kriterijai, Spearmano koreliacinė analizė*.

Tiriamųjų imties charakteristika

Tyrimui atlikti buvo taikoma kokybinė imtis (Bitinas, 2006), t. y. buvo parinktos mokyklos, atstovaujančios skirtingai muzikinei pakraipai. Tyrimui buvo pasirinkta: bendrojo lavinimo vidurinė mokykla, vidurinė mokykla, įgyvendinanti kryptingo muzikinio ugdymo programas, menų gimnazija, chorinio dainavimo muzikos mokykla. Pirmojo tipo mokykloje siekia-

ma mokiniams suteikti bendrojo muzikinio raštingumo pagrindus, leidžiančius suvokti ir vertinti muzikos kūrinius, dalyvauti visuomenės kultūrinėje veikloje. Antrojo tipo mokykloje daugiau nei pirmojo tipo mokykloje skiriama laiko muzikos klausymo, muzikavimo ir muzikinės raiškos veiksenaoms socialiniame gyvenime. Trečiojo tipo mokyklose mokiniams siekiama suteikti profesinės krypties išsilavinimą, čia rengiami būsimieji muzikantai. Ketvirtąjo tipo mokyklose ypač aktyvi mokinių muzikinė raiška socialiniame gyvenime (daug koncertuojama, bendraujama su žymiais atlikėjais ir kt.).

Tyrimui buvo pasirinktos Vilniaus ir Klaipėdos miestų mokyklos: bendrojo muzikinio ugdymo vidurinė mokykla (86 tiriamieji, arba 22,1 proc. iš visų tiriamųjų), kryptingo muzikinio ugdymo vidurinė mokykla (122 tiriamieji, arba 31,3 proc.); profesinės krypties muzikinio ugdymo menų gimnazijos, (119 tiriamųjų, arba 30,5 proc.) bei chorinio dainavimo muzikos mokyklos, veikiančios neformalaus muzikinio ugdymo principais (63 tiriamieji, arba 16,2 proc.). Iš viso buvo ištirta 390 aukštesniųjų klasių mokinių (15–18 metų amžiaus), iš jų 258 merginos ir 132 vaikinai. Tyrimą atliko darbo autorius.

Dorovinės kultūros prasminio – vertinamojo komponento lygmenų ypatumai

Remiantis filosofinės, psichologinės ir pedagoginės literatūros analize, šiame tyrime dorovinė kultūra apibrėžiama kaip *dorovinės sąmonės ir jos sąlygojamo elgesio būdo vienovė, kur atitinkamas elgesys,*

pagrįstas tam tikroje kultūroje veikiančių dorovės normų internalizavimu, užtikrina priimtą individo raišką toje kultūrinėje aplinkoje. Struktūros atžvilgiu dorovinę kultūrą sudarė: prasminis – vertinamasis, emocinis bei praktinis – kūrybinis komponentai.

Apibrėžiant dorovinę kultūrą remtasi *kognityvinės antropologijos* idėjomis, kur kultūra analizuojama asmenybės lygmeniu, kaip egzistuojanti žmogaus sąmonėje. Ši samprata grindžiama H. Goodenough 1957 metais suformuluota kultūros apibrėžtimi: „visuomenės kultūra susideda iš visa ko, ką asmuo turi žinoti ar tikėti, siekdamas gyventi jos nariams priimtiniu būdu“ (Casson, 1994, p. 62). Pagal šią sampratą

„kultūros esmę sudaro protinis asmeninės patirties tvarkymas sudarant šablonus ar schemas, kurios naudojamos interpretuoti sensorinę informaciją ir generuoti atitinkamą elgesį bet kurioje duotoje situacijoje“ (De Munck, 2000, p. 22). Atsižvelgta ir į *egzistencinės ir hermeneutinės* filosofijos idėjas apie tai, kad prasmė – supratimo ir interpretacijos padarinys – sudaro žmogaus vidinio gyvenimo pagrindą, sąmonės turinys analizuojamas visų pirma aiškinantis asmens požiūrį į dorovines vertybes.

Aukštesniųjų klasių mokinių dorovinės kultūros *pažintinio – vertinamojo* komponento turinį išreiškia dorovinių vertybių reikšmės suvokimas ir pagrindimas bei elgesio vertinimas, Tiriant šio kompo-

1 lentelė. Aukštesniųjų klasių mokinių dorovinių vertybių pripažinimo laipsnis (sk., proc.)

Vertybės	Jų svarbumo laipsnis						
	Labai svarbi	Svarbi	Labiau svarbi nei nelabai svarbi	Nelabai svarbi	Ne tokia svarbi nei nelabai svarbi	Nelabai svarbi	Nesvarbi
Pagarba	173 44,4	99 25,4	55 14,1	38 9,7	14 3,6	8 2,3	2 0,5
Jautrumas	31 7,9	70 17,9	68 17,4	100 25,6	58 14,9	35 9	28 7,2
Altruizmas	15 3,8	19 4,9	26 6,7	66 16,9	53 13,6	91 23,3	120 30,8
Atsakingumas	60 15,4	77 19,7	50 12,8	92 23,6	49 12,6	38 9,7	24 6,2
Ištikimybė	55 14,1	63 16,2	84 21,5	71 18,2	41 10,5	44 11,3	32 8,2
Meilė žmogui	159 40,8	65 16,7	32 8,2	57 14,6	32 8,2	29 7,4	16 4,1
Pakantumas	13 3,3	25 6,4	40 10,3	98 25,1	79 20,3	78 20	57 14,6
Sąžiningumas	64 16,4	85 21,8	78 20	80 20,5	32 8,2	35 9	16 4,1
Teisingumas	37 9,5	63 16,2	69 17,7	94 24,1	45 11,5	46 11,8	36 9,2
Savitvarda	22 5,6	30,3 7,7	63 16,2	92 23,6	60 15,4	56 14,4	67 17,2

nento lygmens ypatumus, respondentams buvo pateikta iš įvairių autorių (Lickona, 1991; Aramavičiūtė, 2005; Bitinas, 2004; Kuzmickas, 2001 ir kt.) svarbiausiomis laikomų atrinktų dešimt dorovinių vertybių: *pagarba, jautrumas, altruizmas, atsakingumas, ištikimybė, meilė žmogui, pakantumas, sąžiningumas, teisingumas, savitvarda*. Norint palyginti, kokią svarbą mokiniai suteikia dorovinėms vertybėms, palyginti su kitomis vertybėmis, tiriamųjų buvo prašyta kartu įvertinti ir tiesiogiai su dorove nesusijusias, tačiau labai joms artimas bendražmogiškas vertybes: *ryžtingumą, humorą, racionalumą, savarankiškumą ir kūrybiškumą*. Vertinimo kriterijumi pasirinktas vertybių svarbumo pripažinimo laipsnis. Tyrimo metu mokinių buvo prašoma vertybes ranguoti (vertikalus pjūvis). Gauti tokie duomenys (1 lentelė).

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad tiriamieji *pagarbą* pripažįsta kaip itin svarbią vertybę. Teigiamai šios vertybės svarbumą vertino dauguma (83,9 proc.) aukštesniųjų klasių mokinių. Labai svarbi tiriamiesiems ir *meilės žmogui* vertybė. Kiek mažiau nei pagarbą, bet vis tik daugelis (apie du trečdalius) apklaustųjų šią vertybę laiko svarbią ir labai svarbią. Didelė dalis mokinių (apie pusė) kaip svarbias ar net labai svarbias vertybes pripažįsta *atsakingumą, ištikimybę ir sąžiningumą*. Nesvarbios pasirodė tolerancijos ir altruizmo dorovinės vertybės, kurias kaip svarbias laiko mažiau nei penktadalis tiriamųjų.

Siekiant palyginti vertybių svarbą mokiniams tiriant jas vertikaliu ir horizontaliu pjūviais, vertinimui buvo pateiktos anksčiau pristatytų vertybių turinį išreiškiančios apraiškos. Mokiniai kiekvienos

iš pateiktų apraiškų reikšmingumą vertino penkių balų skale (horizontalus pjūvis), kurdami jiems patrauklaus kultūringo žmogaus paveikslą. Šitaip išryškėjo vertybių apraiškų, išreiškiančių vertybių turinį, pripažinimo laipsnis.

Tiriant šiuo metodu, kaip ir pagal vertikalių pjūvį, aukščiausiai įvertinta pagarbos vertybė. Didžioji dauguma mokinių mano esant labai svarbias abi jos apraiškas: *kito žmogaus išklausymą* ir *kitų žmonių vertinimo pripažinimą*. Aukštas ir sąžiningumo vertybės apraiškų *tiesos sakymo* ir *elgesio pagal sąžinę*, abiejų atsakingumo vertybės apraiškų – *rūpestingo savo pareigų atlikimo* ir *pasirengimo atsakyti už savo veiksmus* – svarbos pripažinimo laipsnis. Šios vertybės buvo pripažintos reikšmingos ir pagal vertikalių pjūvį. Abiem metodais nurodytas neaukštas tolerancijos vertybės reikšmingumas. Pagal horizontalų pjūvį atsiskleidė didesnė nei vertikalaus pjūvio altruizmo vertybės svarba: jos apraiškas – *polinkį daryti kitiems gera, padėti ir gebėjimą pasiaukoti dėl kitų* – kaip svarbias pripažino didžioji dalis tiriamųjų.

Palyginus vertybių svarbumo pripažinimo laipsnio duomenis, gautus ištyrus vertikaliu ir horizontaliu pjūviais, susidaro visapusiškesnis vaizdas, kokios vertybės reikšmingos tiriamiesiems. Kadangi tiriant abiem aspektais sutapo labai aukštas *pagarbos, sąžiningumo, meilės žmogui, atsakingumo* reikšmingumo vertinimas daugelio aukštesniųjų klasių mokinių, jas galima laikyti labai svarbiomis tiriamiesiems. Svarbiomis laikytinos ir *ištikimybės, teisingumo, jautrumo, altruizmo* vertybės. Lyginant dorovinių ir bendražmogiškų vertybių svarbą tiriamiesiems

rasta, kad dorovinių vertybių pripažinimo laipsnis yra aukštesnis. Nors *ryžtingumo ir savarankiškumo* vertybės labai svarbios vyresniesiems mokiniams, bet *pagarbos, sąžiningumo, meilės žmogui ir atsakingumo* vertybės labiau pripažįstamos.

Analizuojant vertybių reikšmingumo pagrindimą paaiškėjo, kad mažiau nei pusė mokinių sugeba išsamiai argumentuoti jiems svarbių dorovinių vertybių prasmę. Daugiau negu pusė tiriamųjų nelinkę analizuoti vertybių prasmės, jas suvokia labiau intuityviai.

Analizuojant aukštesniųjų klasių mokinių elgesio vertinimus, buvo tirtas *vertinimų dorovinis pagrįstumas*, kurio *kriterijus* – vertinimų pagrįstumo gilumas. Kadangi dorovinės kultūros raiškai labai svarbus tiriamųjų santykis su savo kultūriniu aplinka, su vidinėmis ir išorinėmis situacijos aplinkybėmis, su kitais žmonėmis, jų elgesiu, požiūriais, tai tirtas *vertinimo kontekstualumas*, kurio *kriterijus* – situacijos vidinių ir išorinių aplinkybių ryšio išvalgų nusakymo išsamumas. Gauti duomenys pateikiami 2 lentelėje.

Duomenų analizė atskleidžia, kad beveik pusės tiriamųjų (44,8 proc.) *elgesio vertinimų pagrįstumas* aukštas ir labai aukštas, orientuotas į elgesio pasekmių nusakymą plačia prasme aplinkos (kitų

žmonių, visuomenės, tautos, valstybės) ir siaura prasme aplinkos (savo šeimos narių, kitų artimų žmonių ar giminių, draugų) gerovei. Tuo tarpu daugiau nei pusės tiriamųjų vertinimo pagrįstumas vidutinis ir žemas, orientuotas tik į savo asmeninius poreikius bei interesus, praktinę naudą. Tai nors dorovinės vertybės ir pripažįstamos, bet jos nėra tapusios veiksmingais elgesio kriterijais.

Vertinimų kontekstualumo tyrimo duomenys rodo, kad beveik pusės (46,7 proc.) tirtų mokinių vertinimo kontekstualumas yra vidutinis, t. y. jie išvelgia atskirų vidinių arba išorinių situacijos aplinkybių įtaką elgesiui, bet neužsimena apie šių aplinkybių dermę. Tuo tarpu labai tolygiai pasiskirsto skaičius mokinių, kurių vertinimų kontekstualumas aukštas ir labai aukštas (tokių mokinių yra apie 27 proc.) arba žemas ir labai žemas (26,4 proc.). Taigi tiek vertinimo pagrįstumo, tiek kontekstualumo duomenys rodo, kad didelė dalis tiriamųjų (gerokai per pusę) nepakankamai apgalvoja ir pagrindžia konkrečių situacijų vertinimus, menkai atsižvelgia į realų aplinkos kontekstą, kitų žmonių nuomones, puoselėjamas vertybes. Žinant, kad ryšys su aplinkos kultūriniu kontekstu – vienas esminių dorovinės kultūros raidos bruožų, leidžiančių sėkmingai prisitaikyti prie kultūrinės aplinkos, adekvačiai ją ver-

2 lentelė. *Aukštesniųjų klasių mokinių vertinimų pagrįstumas ir kontekstualumas (sk. proc.).*

Vertinimo lygiai Vertinimo aspektai	Labai aukštas	Aukštas	Vidutinis	Žemas	Labai žemas
Vertinimų pagrįstumas	61 15,6	114 29,2	154 39,5	48 12,3	13 3,3
Vertinimų kontekstualumas	33 8,5	72 18,5	182 46,7	85 21,8	18 4,6

tinti ir sėkmingai joje veikti, galima teigti, kad tiriamųjų dorovinių vertinimų brandumas nėra aukštas.

Emocinio dorovinės kultūros komponento lygmuo

Šis komponentas glaudžiai susijęs su pažintiniu, nes pažinimo, emocinio išgyvenimo ir vertinimo procesai vyksta gretimai, šiuolaikinis pažinimo mokslas juos laiko neatsiejamais (T. Schwartz, , G. M. White, C. A. Lutz, 1992; R. D'Andrade, C. Strauss, 1992 ir kt.). Tam tikromis aplinkybėmis malonūs išgyvenimai gali daryti įtaką vertybėms: jų pripažinimui, įprasminimui, įgyvendinimui. Todėl siekta įvertinti aukštesniųjų klasių mokinių *emocinių išgyvenimų kryptingumą* naudojant

modifikuotą B. Dodonovo (1978) emocinių išgyvenimų testą, kviečiant tiriamuosius suranguoti čia pateiktas emocijas pagal jų teikiamą malonumo laipsnį. Vertinimo kriterijus – *tiriamųjų požiūrio palankumo laipsnis* skirtingų emocijų atžvilgiu, turint galvoje, kada kai kurie išgyvenimai jiems teikia didžiausią malonumą (3 lentelė).

Tyrimo duomenys rodo, kad labai palankų požiūrį respondentai išreiškė į emocijas, susijusias su dorovinėmis vertybėmis: *komunikacines* (malonios – 84,6 proc. tiriamųjų), *altruistines* ir *praksines* (malonios dviem trečdaliams tiriamųjų). Iš šių duomenų plaukia išvada, kad su dorovinėmis vertybėmis susijusios emocijos (kaip ir pačios vertybės) tiriamųjų vertinamos palankiai. Tačiau mokiniai palankiai vertina

3 lentelė. Aukštesniųjų klasių mokinių požiūris į savo išgyvenimus (sk. proc.)

Emocijos \ Požiūris	Labai palankus	Palankus	Labiau palankus nei nelabai palankus	Nelabai palankus	Labiau nepalankus nei nelabai palankus	Ne toks palankus	
Romantinės	79 20,3	66 16,9	69 17,7	110 28,2	29 7,4	19 4,9	18 4,6
Akizityvinės	14 3,6	15 3,8	22 5,6	86 22,1	56 14,4	78 20	119 30,5
Gloristinės	105 26,9	63 16,2	66 16,9	93 23,8	25 6,4	20 5,1	18 4,6
Altruistinės	132 33,8	106 27,2	69 17,7	64 16,4	11 2,8	5 1,3	3 0,8
Gnostinės	12 3,1	31 7,9	39 10,0	114 29,2	80 20,5	68 17,4	46 11,8
Komunikacinės	188 48,2	85 21,8	57 14,6	42,9 11	8 2,1	8 2,1	1 0,3
Praksinės	61 15,6	106 27,2	52 21,8	78 24,4	25 6,4	13 3,3	5 1,3
Pugnistinės	31 7,9	34 8,7	52 13,3	106 27,2	43 11	49 12,6	75 19,2
Hedonistinės	18 9,5	59 15,1	55 14,1	114 29,2	47 12,1	41 10,5	37 9,5
Estetinės	18 4,6	31 7,8	38 9,9	105 26,9	65 16,6	68 17,3	65 16,8

ir glorištes emocijas, susijusias su laimėjimo, pranašumo pojūčiu (palankumą joms jaučia beveik du trečdaliai apklaustųjų) bei romantines emocijas (palankų požiūrį nurodo daugiau negu pusė tiriamųjų), kurios atitinkamoje situacijoje gali netgi trukdyti dorovinių vertybių raiškai. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad mažai mokinių (tik 21,0 proc.) palankiai vertino gnostines emocijas.

Sprendimų priėmimas kaip elgesio pasirinkimo sąlyga

Dorovinių vertybių pripažinimas, emocijų išgyvenimų kryptingumas, aplinkos ir elgesio vertinimas sudaro prielaidas pasirinkti tinkamiausią poelgį konkrečioje situacijoje, t. y. apsispręsti. Tačiau apsispręsti asmuo gali savarankiškai arba veikiamas kitų žmonių – draugų, mokytojų. Taip pat ne visi apsisprendimai priimami sąmoningai, kai kada apsisprendžiama padedant pašamonei ar vadovaujantis įpročiu, nuojauta. Todėl šiame tyrime apsis-

prendimai nagrinėjami dviem aspektais: dorovinių apsisprendimų savarankiškumo ir sąmoningumo. Dorovinių *apsisprendimų savarankiškumo* vertinimo kriterijus – tiriamųjų laisvo pasirinkimo elgtis pagal dorovinių vertybių reikalavimus, ribojant savo žemesnius norus bei impulsus, svarbumo pripažinimo laipsnis. Dorovinių *apsisprendimų sąmoningumo* vertinimo kriterijus – elgesio pasekmių sau ir kitiems numatymo reikšmingumo pripažinimo laipsnis. Tyrimo rezultatai pateikiami 4 lentelėje.

Duomenų analizė rodo, kad didžioji dauguma (81,7 proc.) tiriamųjų reikšmingą pripažįsta *savarankišką*, nepriklausomą nuo kitų elgesio *pasirinkimą* įvairiose situacijose. Apsisprendimų savarankiškumo svarbą rodo ir kitų mokslininkų tyrimai. R. M. Ryan ir E. L. Deci (2000) teigia, kad asmens savarankiška priežastingumo kontrolė greta kompetencijos ir komunikacijos yra esminis poreikis, lemiantis sėkmingą asmens saviraišką ir vidinę motyvaciją. V. Aramavičiūtė (2005) pabrėžia laisvos

4 lentelė. Aukštesniųjų klasių mokinių dorovinių apsisprendimų pobūdis (sk, proc.)

Jo pripažinimo laipsnis		Reikšmingumo pripažinimo laipsnis				
		labai reikšmingas	reikšmingas	iš dalies reikšmingas	ne toks reikšmingas	beveik nereikšmingas
Apsisprendimų pobūdis	Apsisprendimų savarankiškumas	128 32,7	141 36,1	94 24,2	24 6,2	3 0,8
	Nepriklausomas nuo kitų elgesio pasirinkimas	161 41,2	158 40,5	59 15,2	9 2,3	3 0,8
Apsisprendimų sąmoningumas	Asmeninių savo elgesio pasekmių numatymas	41 10,5	99 25,3	129 33,1	78 19,9	44 11,2
	Socialinių savo elgesio pasekmių numatymas	63 16,2	167 42,8	122 31,5	31 8,0	6 1,5

valios ir sąmoningo apsisprendimo svarbą asmens dorai ir laimei. V. Vaicekauskienė (2002) nustatė, kad savarankiškas išvadų darymas ir aktyvus mąstymas abiturientams suteikia pasitenkinimą ir įtvirtina priimtą nuostatą kaip svarbią, reikšmingą. Šio tyrimo duomenys patvirtina, kad pasirinkimo, apsisprendimo laivė – vienas svarbiausių jaunimo socialinės raidos aspektų.

Daugiau kaip du trečdalius (68,8 proc.) tiriamųjų mano, kad labai svarbu laisvai apsispręsti – riboti spontaniškus impulsus bei norus pagal dorovinių vertybių reikalavimus. Šie duomenys parodo, kad aukštesniųjų klasių mokiniai laisvo apsisprendimo nelaiko visiškai nekontroliuojama laisve nesilaikant bet kokių normų ar taisyklių. Vadinasi, sprendimo savarankiškumas labiau yra ne „laisvė nesilaikant...“, bet „laisvė kam...“, t. y. laisvė siekti savarankiškai pasirinkto tikslo, apribojant tuos norus ir potraukius, kurie tam trukdo. Šios aplinkybės iškelia asmens identiteto svarbą priimančiam sprendimui.

Savo *veiksmų pasekmių numatymas* sau ir kitiems byloja apie apsisprendimų sąmoningumą. M. Johnson (1993) nuomone, būtent gebėjimas save įsivaizduoti kito vietoje, numatyti, kaip vienas ar kitas veiksmas paveiks išsipareigojimus, santykius su kitais, identitetą, sudaro dorovės pagrindą. Daugiau nei pusė (59,0 proc.) tiriamųjų savo elgesio pasekmių kitiems numatymą laiko reikšmingą. Taigi, nors didžioji dalis tiriamųjų linkę sprendimus apgalvoti, atsižvelgti į jų pasekmes aplinkai, tačiau beveik pusė tiriamųjų (41,0 proc.) nelinkę numatyti savo sprendimų pasekmių. Tai nerodo aukšto tiriamųjų

dorovinės kultūros brandumo. Elgesio pasekmes sau laiko reikšmingas dar mažesnė mokinių dalis – tik 35,8 proc. tiriamųjų, tai dar kartą patvirtina, kad tiriamieji menkai atsižvelgia į aplinkos sankcijas, jų sukeltas pasekmes sau. Yra pagrindo galvoti, kad dorovinių apsisprendimų sąmoningumo lygį gali paveikti dorovinių vertinimų pagrįstumo stiprinimas. Pagerėjus mokinių gebėjimui sąmoningai vertinti aplinką ir elgesį, pagerėtų ir jų gebėjimas sąmoningai apsispręsti numatant sprendimo pasekmes sau ir kitiems, o tai teigiamai paveiktų ir jų dorovinės kultūros brandumą.

Praktinis – kūrybinis dorovinės kultūros komponento lygmuo

Elgesys, kaip dorovinės kultūros komponento dimensija, tirtas stabilumo ir kūrybiškumo aspektais. *Elgesio stabilumo* vertinimo kriterijumi laikytas atskirų dorovinių poelgių atlikimo dažnumas, bylojantis apie dorovinių vertybių internalizacijos lygį bei jų praktinį įgyvendinimą. Tiriamųjų buvo prašyta penkių balų skalėje pažymėti, kaip dažnai jiems pavyksta vienokiu ar kitokiu būdu pasielgti pagal minėtų vertybių reikalavimus.

Reikšminga elgesio pasirinkimo sąlyga laikyta sprendimų priėmimas. Vertinant aukštesniųjų klasių mokinių dorovinį elgesį, gauti duomenys pateikiami 5 lentelėje.

Išanalizavus tiriamųjų mokinių elgesio stabilumo duomenis, nustatyta, kad stabiliausias yra elgesys, įkūnijantis *pagarbą ir ištikimybę* (dažnai ir labai dažnai taip elgiasi daugiau negu du trečdaliai tiriamųjų), taip pat *sąžiningumą, darnų bendravimą su kultūrine aplinka* (toks elgesys būdin-

5 lentelė. Aukštesniųjų klasių mokinių dorovinio elgesio stabilumas (sk. proc.)

Doroviniai poelgiai	Atlikimo dažnumas				
	Labai dažnai	Dažnai	Vidutiniškai	Retai	Niekada
Laikosi elgesio normų	31 7,9	111 28,5	180 46,2	61 15,6	7 1,8
Tvirtai laikosi pažadų	92 23,6	183 46,9	100 25,6	10 2,6	5 1,3
Darniai bendrauja su kultūrine aplinka	57 14,6	172 44,1	127 32,6	29 7,4	5 1,3
Gerbia kitus	105 26,9	179 45,9	84 21,5	17 4,4	5 1,3
Elgiasi atsakingai	41 10,5	146 37,4	165 42,3	35 9	3 0,8
Elgiasi pagal sąžinę	85 21,8	152 39	104 26,7	43 11	6 1,5
Teisingai elgiasi su visais	25 6,4	131 33,6	163 41,8	55 14,1	16 4,1
Elgiasi pakančiai, tolerantiškai	63 16,2	143 36,7	145 37,2	34 8,7	5 1,3
Susitvarko	70 17,9	110 28,2	133 34,1	62 15,9	15 3,8
Globoja kitus	37 9,5	167 42,8	149 38,2	29 7,4	8 2,1

gas kiek mažiau nei dviem trečdaliams). Daugiau negu pusė mokinių dažnai elgiasi pakančiai, globoja kitus, kiek mažiau negu pusė – atsakingai. Rečiau mokiniai elgiasi teisingai (dažnai – daugiau negu trečdalis tiriamųjų). Pastebėtinai žemas atsakingumo vertybę išreiškiančio elgesio stabilumas (47,9 proc.), palyginti su šios vertybės svarbos pripažinimu tiriamiesiems. Taigi tyrimo duomenys rodo, kad pagarbos, ištikimybės, sąžiningumo ir meilės žmogui vertybės praktiškai įkūnijamos stabiliau nei kitos dorovinės vertybės. Be abejo, tai teigiamai vertintinas faktas.

Vienas svarbiausių asmens dorovinės kultūros bruožų – elgesio būdo ir kultūrinės aplinkos dorovinių reikalavimų dermė, leidžianti individui sėkmingai joje veikti. Tam didelės reikšmės turi *elge-*

sio kūrybiškumas, leidžiantis sklandžiau, lanksčiau, darniau ir išsradingiau veikti, atrasti optimalius elgesio būdus, kaip pasielgti konkrečioje situacijoje. Elgesio kūrybiškumo *vertinimo kriterijus* – kūrybiškų (pagrįstų lankstumu, išsradingumu, sumanumu, darnumu, lengvumu) poelgių atlikimo dažnumas.

Tyrimo rezultatų analizė atskleidė, kad elgesio kūrybiškumas dažniausiai susijęs su jo lankstumu (lanksčiai prisitaiko prie aplinkinių reikalavimų beveik du trečdaliai tiriamųjų, lanksčiai bendraudami įgyja naujų draugų – daugiau negu pusė). Taip pat daugumai mokinių dažnai pavyksta darniai bendrauti, įsilieti į kultūrinę aplinką, joje greitai pastebėti tai, kas neįprasta, kelti naujas idėjas. Pasirodo, kad mokinių kūrybiškumas dažniausiai ir atsiskleidžia

bendraudant (lanksčiai prisitaikant prie aplinkinių, kultūrinės aplinkos, bendraudant su draugais). Elgesio lankstumas palankiai veikia dorovinės kultūros raišką, nes leidžia sėkmingai suderinti elgesį su aplinkos reikalavimais. Tačiau aukštesniųjų klasių mokinių aplinka labai įvairi, dažnai prieštaringa: mokiniai elgesį derina ne vien su šeimos, mokyklos, draugų reikalavimais, bet ir patiria netiesioginę žiniasklaidos, informacinių technologijų, interneto įtaką. Todėl tinkamos aplinkos dorovinės kultūros ugdymui sukūrimas – labai svarbus pedagoginis uždavinys. Kadangi tiriamųjų kūrybiškumas dažniausiai atsiskleidžia bendraudant, tai bendravimo su autoritetingais kūrėjais, meniniais kolektyvais, įdomiais žmonėmis skatinimas gali teigiamai paveikti mokinių elgesio kūrybiškumą, o per jį – ir dorovinę kultūrą.

Tiriant mokinių elgesį kaip dorovinės kultūros dimensiją, svarbu suprasti jį *nulemiančius motyvus*. Elgesio *motyvų hierarchiškumą* atskleidžia elgesio motyvų tiriamiesiems reikšmingumo kriterijus. Domintis elgesio motyvų hierarchiškumu (motyvų ir jų grupių santykiu veikiant aukštesniųjų klasių mokinių dorovinį elgesį), tiriamųjų buvo klausta, kas jiems tampa svarbiausiu dalyku, kai tenka apsispręsti, kaip pasielgti įvairiose sunkiose gyvenimiškose situacijose. Duomenų analizė atskleidžia, kad aukštesniųjų klasių mokiniai reikšmingiausiais laiko *poreikių* sąlygojamus motyvus: svarbiausias pagal reikšmingumą yra poreikis pasiekti savo tikslą, antras pagal svarbumą poreikis – neprarasti draugų, trečias – interesus neprarasti kitų pasitikėjimo, penktas – polinkis savarankiškai, laisvai apsispręsti.

Atkreiptinas dėmesys, kad daugelis šios grupės motyvų (išskyrus poreikį neapvilti pasitikėjimo ir sutarimo su aplinka siekima), nėra tiesiogiai susiję su dorovinėmis vertybėmis.

Reikšmingi tiriamiesiems ir *pažintiniai motyvai*: ketvirtas – teisingumo svarbos supratimas, šeštas – savo elgesio refleksija, aštuntas – sąžiningumo svarbos pripažinimas, devintas – kitų vertingumo pripažinimas. Labai svarbias laikytų *ištikimybės, meilės žmogui, pagarbos* dorovines vertybes, kaip elgesio motyvus, jų reikšmingumas taip pat aukštas. Skiriasi atsakingumo vertybę atitinkančio motyvo – *savo veiksmų kitiems numatymo* – reikšmingumas: jis svarbus mažiau nei dviem trečdaliams apklaustųjų (pagal svarbumą septynioliktas). Taigi, skirtingai nuo poreikių grupės, dauguma pažintinės grupės motyvų yra susiję su dorovinėmis vertybėmis, bet pagal reikšmingumą jiems skiriami aukšti, bet ne patys aukščiausi vertinimai. Todėl tokie motyvai kaip *poreikis pasiekti savo tikslą, poreikis neprarasti draugų, polinkis savarankiškai apsispręsti* gali užgožti dorovinių motyvų pasireiškimą, jei jie nebus specialiai skatinami ir puoselėjami.

Dar ne tokie reikšmingi yra *emociniai motyvai*: nors su jautrumu susijusiam *polinkiui atjausti kitus* tenka gana aukštas (septintas) įvertinimas, bet *noras išgyventi sėkmę* – daug menkesnis (tryliktas), *siekimas patirti malonumą* – dar menkesnis (penkioliktas), o *polinkis vadovautis nuojauta, intuicija* – menkai vertinamas (dvidešimt pirmas). Mažai pripažįstami ir kiti, labiau išorinių veiksmų sąlygojami, motyvai: *galimybė būti pripažintam* (dvyliktas), būtinumas laikytis elgesio normų (devyniolik-

tas), *gauti atlygį* (dvidešimt pirmas), *noras išsvengti bausmės* (dvidešimt antras).

Taigi tyrimo duomenys rodo, kad aukštesniųjų klasių mokiniai savo elgesį linke grįsti poreikiais, supratimu ir emocijomis. Šie motyvai yra daug mažiau priklausomi nuo išorinių veiksnių kaip baimė ir atlyginimo galimybė (šių motyvų reikšmingumą pažymėjo apie trečdalis apklaustųjų). Todėl ypač didelę reikšmę turi ugdymas, nes būtent nuo identiteto priklauso mokinių savarankiški pasirinkimai ir apsisprendimai, kartu ir elgesys.

Nagrinėdami *dorovinės kultūros elementų tarpusavio sąsajas*, galime pastebėti, kad dorovinės kultūros komponentai tarpusavyje susiję koreliaciniais ryšiais ir vienas kitą veikia. Tačiau jų tarpusavio priklausomybė nėra tiesinė: ne visos tiriamųjų kaip svarbios pripažįstamos dorovinės vertybės tampa svarbiais elgesio motyvais, o reikšmingi elgesio motyvai ne visuomet lemia stabilų elgesį. Tačiau koreliacinė duomenų analizė atskleidė, kad reikšmingas mokiniams pagarbos, sąžiningumo, meilės žmogui ir ištikimybės dorovines vertybes atitinka aukštas jas įkūnijančių dorovinių poelgių stabilumas. Atkreiptinas dėmesys, kad elgesio, įkūnijančio ištikimybę, stabilumas stipriai pranoksta ištikimybės vertybės pripažinimą: net 70,5 proc. mokinių galvoja, kad dažnai elgiasi neapvildami kitų, o ištikimybės vertybė reikšminga tik apie pusę tiriamųjų.

Tačiau ne visos svarbias vertybes atitinka stabilus mokinių elgesys (trečia pagal pripažinimą *atsakingumo* vertybė kaip elgesio motyvas yra tik vienuoliktas; *altruizmo vertybė* kaip elgesio motyvas (polinkis

globoti kitus) – septinta, o ją atitinkantis elgesys – vienuoliktas; *teisingumo vertybė* kaip elgesio motyvas – ketvirta, o pagal elgesio stabilumą – dvidešimta). Taigi kai kurių dorovinių vertybių (altruizmo, o ypač atsakingumo ir teisingumo) reikšmingumo pripažinimas ir jas atitinkančio elgesio stabilumas labai skiriasi: elgesys atsilieka. Vadinasi, vertybių tapsmą atsižvelgiant į elgesio motyvus sąlygoja ir kiti veiksniai, ne vien vertybių reikšmingumo suvokimo bei jo įprasminimo esmė.

Dorovinės kultūros priklausomybė nuo mokinių lyties. Dorovinės kultūros raišką tiriant dalyvavo 258 merginos ir 132 vaikinai. Tai atitinkamai sudarė 66,2 ir 33,8 proc. tiriamųjų. Duomenų analizė leidžia išvelgti pakankamai svarią dorovinės kultūros komponentų priklausomybę atsižvelgiant į tiriamųjų lytį. Analizuojant pažintinio – vertinamojo dorovinės kultūros komponento tyrimo rezultatus, išryškėja statistiškai reikšmingi vaikinių ir merginų kai kurių vertybių reikšmingumo pripažinimo skirtumai (6 lentelė).

Analizuodami duomenis, matome, kad didesnė dalis merginų negu vaikinių pripažįsta *meilę žmogui* (svarbią ją laiko 76 proc. merginų ir 45,5 proc. vaikinių). Tačiau palyginant tiriamuosius pagal šios vertybės apraiškas skirtumai sumažėja. Taip pat *pagarbos* vertybę (*gebėjimą išklausyti kitą žmogų*) labiau linkusios pripažinti merginos nei vaikinai (atitinkamai 96,5 proc. ir 85,6 proc.). Be to, merginos giliau pagrindė (χ^2 44,270, p 0,000) ir šios vertybės prasmę (53,5 proc. ir 28,0 proc.).

Analizuojant aukštesniųjų klasių mokinių emocinių *išgyvenimų kryptingumą*, taip pat nustatyta, kad merginos aukštes-

6 lentelė. Aukštesniųjų klasių mokinių vertybių reikšmingumo pripažinimo palyginimas pagal lytį (sk., proc.)

Vertybės ir jų pripažinimas		Merginos		Vaikinai		χ^2	p
		Labai svarbi	Svarbi	Labai svarbi	Svarbi		
Pagarba	Geba išklausti kitą žmogų	123,0 47,9	125,0 48,6	40,0 30,3	73,0 55,3	21,57031	0,000
Meilė žmogui	Stengiasi suprasti, rūpintis	131,0 51,0	91,0 35,4	39,0 29,5	58,0 43,9	23,78594	0,000
	Siekia darnos gyvenime	66,0 25,7	102,0 39,7	24,0 18,2	43,0 32,6	21,49765	0,000

nį rangą suteikė *estetinėms emocijoms* (χ^2 19,901, p 0,003), patiriamoms atliekant muziką, *komunikacinėms emocijoms* (χ^2 23,179, p 0,001), *altruistinėms emocijoms* (χ^2 11,345, p 0,078); vaikinams – svarbesnės *akizityvinės* (χ^2 23,787, p 0,002), *kognityvinės* (χ^2 21,684, p 0,001) ir *pugnistinės* (χ^2 25,635, p 0,000) emocijos. Taigi merginos linkusios ne tik labiau pripažinti dorovines vertybes, bet ir palankiau vertinti su jomis susijusias emocijas. Vadinasi, merginos gali turėti palankesnių galimybių aukštesniam dorovinės kultūros brandumui pasiekti.

Dorovinės kultūros tyrimo metu buvo ieškoma ryšio ir su *tiriamųjų mokymosi rezultatais*. Nustatyta, kad mokiniai, kurie mokosi gerai ir labai gerai, labiau linkę pripažinti ir dorovines vertybes (pagarbą, atsakingumą, meilę žmogui, sąžiningumą). Taip pat galima padaryti išvadą, kad šiems mokiniams būdingesnis ir stabilus elgesys, įkūnijantis šias vertybes.

Išvados

Aukštesniųjų klasių mokinių dorovinės kultūros empirinio tyrimo duomenys at-

skleidė nepakankamą pažintinio – vertinamojo dorovinės kultūros komponento brandumą. Nors dorovinių vertybių – *pagarbos, sąžiningumo, atsakingumo, meilės žmogui*, pripažinimo laipsnis labai aukštas, o *teisingumo, jautrumo, altruizmo, ištikimybės* vertybių – aukštas, dorovinių vertinimų brandumas neatitinka šių vertybių pripažinimo lygmens. Didesnioji tiriamųjų dalis dorovinius vertinimus grindžia tik savo asmenine gerove (linkę patenkinti tik asmeninius poreikius, atsižvelgti tik į asmeninę patirtį, savo išgyvenimus), taip pat nepakankamai įžvelgia vidinių ir išorinių aplinkybių ryšio. Tai byloja apie neaukštą dorovinių vertinimų brandumą.

Tačiau aukštesniųjų klasių mokiniai palankiai vertina su dorovinėmis vertybėmis susijusias komunikacines, altruistines, praksines emocijas, ne taip palankiai – ne taip labai su dorovinėmis vertybėmis susijusias glorištas, romantines emocijas. Iš dalies palankiai vertinamos ir hedonistinės, pugnistinės bei gnostinės emocijos, kurios su dorovinėmis vertybėmis nėra tiesiogiai susijusios. Tai leidžia teigti, kad tiriamiesiems reikšmingesnės yra su dorovinėmis vertybėmis susijusios emocijos,

kaip dorovinės kultūros emocinio komponento išraiškos dimensijos.

- ✓ Apsisprendami, kaip pasielgti, didžioji dalis vyresniųjų mokinių linkusi savanoriškai riboti savo norus bei impulsus pagal dorovinių vertybių reikalavimus. Šitai rodo gana aukštą apsisprendimų lygmenį. Taip pat nustatytas aukštas pagarbą, ištikimybę, sąžiningumą ir meilę žmogui ryškus elgesio stabilumas, rodantis mokinių dorovinės kultūros stabilią šių dorovinių vertybių raišką. Tačiau rasta, kad aukštesniųjų klasių moki-

niai nedažnai pasielgia atsakingai, teisingai ir altruistiškai. Taigi, praktinis dorovinės kultūros lygmuo nėra aukštas

- ✓ Analizuojant aukštesniųjų klasių mokinių dorovinės kultūros priklausomybę atsižvelgiant į mokinių lytį, nustatyta, kad merginų dorovinė kultūra brandesnė nei vaikinų. Tiriant dorovinės kultūros lygmens priklausomybę atsižvelgiant į mokymosi rezultatus, nustatyta, kad mokinių, kurie gerai mokosi, dorovinė kultūra aukštesnė nei tų, kurie blogai mokosi.

LITERATŪRA

Aramavičiūtė V. (2005). *Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda*. Vilnius: Gimtasis žodis.

Bitinas B. (2004). *Hodegetika. Ugdymo teorija ir technologija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Bitinas B. (2006). *Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas*. Vilnius: Kronta.

Casson R. W. (1994). *Cognitive Anthropology*. Iš Bock, P. K., (editor), (1994). *Psychological Anthropology*. USA: Praeger Publishers.

D'Andrade R. (1990). "Culture and personality. A false dichotomy" in *Personality and Cultural Construction od Society* by David K Jordan and Marc J. Swartz.

D'Andrade R., Strauss C. (1992). *Human Motives and Cultural Models*. UK: Cambridge University press.

De Munck V. (2000). *Culture, Self and Meaning*. „Woveland Press Incorporated“.

Grigas R. (2002). Kultūros ir individo elgsenos „normatyviškumas“ kaip pilietinio ugdymo sąlyga. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Haidt J. (2003). The Moral Emotions. In R. J. Davidson, K. R. Scherer, H. H. Goldsmith (eds). *Handbook Of Affective Sciences*. Oxford: Oxford University Press.

Johnson M. (1997). *Moral imagination. Implications of Cognitive Science for Ethics*. The University of Chicago Press.

Kavolis V. (1993). *Moralizing Cultures*. Maryland: University Press of America.

Kuzmickas B. (1980). Visuomenės dorovinė kultūra. *Dorovinė kultūra*. Vilnius: Mintis.

Kuzmickas B. (2001). *Laimė, asmenybė, vertybės*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.

Lickona T. (1991). *Educating for Character: How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility*. USA: Bantam Books.

Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas. *Švietimo naujienos*, 2003, Nr. 13.

Lukšienė M. (1993). *Pedagogika ir kultūra. Lietuvos švietimo reformos gairės*. Vilnius, Valstybinis leidybos centras.

Martišauskienė E. (2004). *Paauglių dvasingumas kaip pedagoginis reiškinys*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Nissan M. (2000). Manifestations of Relativism and Individualism in Moral Judgements of Individuals: Implications for moral education. *Education, Culture and Values. Volume IV: Moral Education and Pluralism*. London: Falmer press.

Ryan R. M., Deci E. L. (2000). *Self Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Self Development and Well-Being*. From American Psychologist, January 2000, vol. 55, No. 1. „American Psychological Association“.

Schwartz T., White G. M., Lutz C. A. (1992). *New Directions in Psychological Anthropology*. Great Britain: Cambridge University Press.

Šalkauskis S. (1990). *Raštai, I tomas*. Vilnius: Mintis.

Taylor C. (1996). *Autentiškumo etika*. Vilnius: Aidai.

Vaicekauskienė V. (2002). *Sąžinės ugdymo pagrindinės mokyklos etikos pamokose galimybės ir*

ribos (disertacijos autoreferatas). Vilnius: Vilniaus universitetas.

Vydūnas. (1990). *Raštai, I tomas*. Vilnius: Mintis.

Додонов Б. И. (1978). *Эмоции как ценность*. Москва: Издательство политической литературы.

MORAL CULTURE OF SENIOR PUPILS: CHARACTER AND UPBRINGING SUGGESTIONS

Arvydas Girdzijauskas

S u m m a r y

This article discusses the concept of moral culture of senior pupils and presents character of it's manifestation. The components of moral culture are analyzed on the basis of empirical research. The investigation of moral culture was based on the ideas of cognitive anthropology, cultural, existential and hermeneutic philosophy.

The object of research was determined as the character of moral culture of senior pupils.

The aim of research – to reveal character of moral culture of senior students.

Moral culture is understood as unity of moral consciousness with the kind of behavior, based on internalization of moral codes, enabling successful activity of individual in its cultural surrounding. Character and expression of moral culture, as well as its relations to gender and quality of studies of senior pupils were investigated. 390 senior pupils from different types of schools took part in the research. The research data showed, that pupils recognize the im-

portance of moral values, but their ability to evaluate situations and behavior is not mature, as less than half of the students showed high level of validity and contextuality of their evaluations. The analysis of the emotional component revealed, that pupils like emotions, which are related to moral values. The ability of decision making is closely related to stability of moral behavior. High level of independence in decision making was revealed. However, not all moral values are implemented in moral behavior. That means, that the maturity of moral culture of higher grade students is not high. The assumption, that increasing of level of evaluation ability can influence decision making and moral behavior of senior pupils was made. Salience of independent decision making revealed the importance of personal identity of students to their moral culture. Possible influence of surrounding atmosphere on moral culture was found, as pupils are prone to tune to surrounding conditions. The investigation showed, that girls and successful students are of more mature moral culture.

Įteikta: 2007 11 12

Priimta: 2007 12 25